

Ignoriranje pomena Teharij

»Država« je 27. oktobra na pokopališču Dobrava pri Mariboru pokopala 800 umorjenih v rudniku Huda jama pri Laškem. To so storili kljub nestrinjanju in ogorčenju sorodnikov umorjenih, ki so bili tako še enkrat prevarani, umorjeni pa »odpeljani« še dlje od oči in src.

Kako je do tega lahko prišlo? Ali se bo kdo iz tega kaj naučil, čeprav prepozno? Ob izsiljenih gestah in sprenevedanju pa tudi nepoznavanju marsičesa pogledjmo nekaj tem, ki jih ne bi smeli prezreti.

Najprej o »ekologiji« Teharij, h kateri se zadnje čase zatekajo nekateri. Na okrogli mizi z naslovom *Kam jih bomo pokopali?* v Rovtuh, 23. septembra, je član vladne komisije Peter Sušnik izpostavil »potrebo« po »ekološki sanaciji« Teharij. Vladna komisija za grobišča je v dopisu ministrstvu za kulturo 22. septembra omenila »okoljske probleme« na širšem območju Teharij oziroma »sanacijski načrt odlagališča Zatravnik«, ki da sega v »vplivno območje spominskega parka«.

Zdi se, da nekateri po nepotrebnem delajo iz muhe slona in celo glede ekološke problematike severovzhodnega območja Celja ne razumejo, kaj so tu hruške in kaj jabolka. Ekološka degradacija širšega območja Celja je namreč zaradi onesnaževanja Cinkarne žgoča že vsaj trideset let. Tema je velika in zapletena. Tako velika, da je težko rešljiva. Glavnina problematike se tiče območja stare in nove Cinkarne – in ne območja spominskega parka na Teharjah.

Ekologija Teharij

Na območju Teharij sta dve odlagališči cinkarniških piritnih ogorkov iz preteklosti in celjsko komunalno odlagališče. Mimogrede, na območju spominskega parka sta dve cinkarniški odlagališči, prvo je spodnje, kjer je danes vadišče za golf, in je bilo »opuščeno« že pred desetletji, drugo pa je zgornje za daleč naokoli vidno veliko pregrado. Ne nobenega od cinkarniških odlagališč ne komunalnega odlagališča ne bo nihče nikamor vozil, ker je to nemogoče. So tam in bodo tam ostala.

Spominski park stoji na obrobju obeh. Tam je bilo leta 1945 komunistično uničevalno taborišče, kjer so trpeli tisoči Slovencev, tam so komunisti ubijali in odvažali ljudi na morišča. Tam je od leta 1990 osrednja vsakoletna spominska slovesnost. Tam je država zgradila razmeroma velik spominski park, ki je opremljen s številnimi kakovostnimi krščanskimi simboli. Od načrtovanega ni pos-

V spominskem parku Teharje, ki se razprostira v bližini Celja, je dovolj prostora za pokop žrtev komunistične revolucije s širšega območja.

tavljena t. i. aleja spoštovanja oz. via sacra (na območju vadišča za golf) ter obširna kostnica in prostor za pokop. Manjka tudi informacijski del. Tu je tudi vladni odlok o razglasitvi parka Teharje za kulturni spomenik državnega pomena iz junija 2014, ki ga bo gotovo treba dopolniti, saj ga je levičarska vlada sprejela z razvidnim namenom, uperjenim proti teharskemu spominu – zato, da bi »zacementirala« tamkajšnje stanje in poleg tega še razglasila Spomenik revolucije na Trgu republike v Ljubljani, ki je edinstven spomenik čaščenja največjega zločina v slovenski zgodovini.

Spominski park

Poglejmo najprej zgodovino spominskega parka Teharje (uradno Parka spomina Teharje). Država ga

je po demokratizaciji Slovenije leta 1993 načrtovala kot enega osrednjih spomenikov, posvečenih povojni moriji komunističnega režima. V istem času sta se porajala tudi spomenika v Kočevskem rogu (kapela) in na Dobravi pri Mariboru (t. i. piramida v neposredni bližini protitankovskega jarka, v katerem je grobišče domnevno 15.000 tam umorjenih, verjetno samo Hrvatov). Teharski spomenik oziroma spominski park je največji ter tudi arhitekturno in duhovno-sporočilno najbolj dodelan. Tudi površinsko je največji.

Kot so vladni uslužbenci zapisali v odloku o razglasitvi spominskega parka Teharje za kulturni spomenik državnega pomena 12. junija 2014, je država gradila spominski park Teharje »s simbolno arhitekturno krajinsko ureditvijo« kot »osrednji državni park in osrednji simbolni

spomenik Republike Slovenije, ki je posvečen spominu na žrtve vseh poveljnih pobojev na območju države. Gotovo je edini park in največji spomenik, ki ga je zgradila država (kot pravna naslednica zločinskega komunističnega režima).

Tudi zato je bilo tako nenavadno in nerazumljivo, da sta si leta 2009, potem ko smo zagledali grozoto poveljnega morišča v rudniku Huda jama, vodilna sodelavca vladne komisije za grobišča Jože Dežman in Mitja Ferenc zamislila zgraditev kostnice za umorjene v rudniku Huda jama na območju rudnika, čeprav je bilo vsakomur jasno, da bi bilo to zaradi tamkajšnjega okolja težko izvesti, in čeprav okolje tam ne dopušča niti kolikor toliko primerne prometne ureditve (parkirišče). Mimogrede, še letos, ob spominskem dogodku začetka prekopa umorjenih na Dobravo, tamkajšnji stanovanjci niso dopustili parkiranja avtomobilov, tako da so obiskovalci morali parkirati v dolini.

Čeprav je država na Teharjah, od koder so v rudnik Huda jama zvozili vsaj del zaprtih v taborišču Teharje, zgradila največji spomenik, namenjen poveljnemu pomorom, ki je vključeval tudi kostnico, in čeprav so bile Teharje oziroma tamkajšnji spominski park od leta 1990 naprej kraj obletnih spominskih slovesnosti.

Ob teh absurdnih željah se je lahko komu porodil tudi pomislek, da sta si želela vodilna člana vladne komisije Huda jama prikrojiti kot »osebni spomenik«, čeprav so se zasluge vsakogar jasno videle.

»Pot« na Dobravo

Vidimo torej, kje korenini letošnja absurдна odločitev vladne komisije, da bo umorjene v rudniku Huda jama prepeljala na mariborsko pokopališče Dobrava. Začelo se je s tem, da leta 2009 za dva vodilna člana vladne komisije za grobišča spominski park Teharje ni obstajal (kot možnost pokopa). Vmes je bilo moreče šestletno obdobje, ko se je glede Hude jame mencalo in nič storilo. Nenadoma je leta 2015 »vskočil« publicist Roman Leljak, ki je v nekem pogovoru s predsednikom republike Borutom Pahorjem temu predlagal, da bi umorjene v Hudi jami pokopali na pokopališču Dobrava pri Mariboru, saj da je tam že zgrajena kostnica. Recimo, da so vse to – da spominski park Teharje »ne obstaja« – izkoristili tudi kakšni birokrati na kakšnem ministrstvu, ki so »prav« ali »narobe« »brali« stari in novi (2015) zakon o grobiščih. In izvedeli smo za absurdni sklep vladne komisije spomladi 2016, da bodo umorjene odpeljali pokopat v še bolj oddaljeni Maribor. Že Teharje so bile namreč za sorodnike umorjenih iz Notranjske in iz Dolenjske daleč, čeprav so se mnogi nanje v 26 letih že navadili.

Absurдна odločitev

Pri absurdni odločitvi vladne komisije, da bodo umorjene v Hudi jami pokopali na Dobravi pri Mariboru, v oči bode navajenost, da sorodniki umorjenih ne obstajajo, to

je odsotnost misli na morebitno potrebo po javni razpravi. Prav tako odsotnost vrednote, kot je, da si je treba tudi prizadevati (»boriti«) za interes (željo) tistih, ki se jih tema najbolj dotika (sorodnikov in morebitnih idejnih naslednikov organizacij, ki so utrpele komunistično morijo).

In še to. V javni razpravi, do katere je vendarle prišlo, so nekateri omenjali (predvsem Roman Leljak), da so bili v rudniku Huda jama umorjeni »predvsem« Hrvati. Kot da ta tendenciozna domneva karkoli spremeni. Hrvati so bili leta 1945 umorjeni na marsikaterem morišču v Sloveniji. Vsaj približno vemo kje. Vendar to še ne pomeni, da spominski park Teharje ne obstaja – in to z dobrim razlogom. Kot rečeno, je bil zgrajen kot osrednji spominski prostor širšega območja, ki vključuje kostnico in pokopni prostor za vse, ki so bili umorjeni na tem širšem območju.

Slišati je bilo tudi, da spominski park Teharje ni do konca urenjen, poleg nesmislov o »ekologiji« tudi glede kostnice, pokopnega polja in celo lastništva zemljišča in določitve »namembnosti«. Vse to so samo izmikavanja, saj se vse, kar bi bilo treba še urediti, lahko izvede zelo hitro. Tudi politična volja je zdaj dozorela za to. Spominski park bi bil tako končno do konca zgrajen, tudi z vsemi potrebnimi informativnimi deli, ki so nujni, in bi tako še bolj postal spominski park za prihodnost tako po velikosti kot pomenu.

Arhitektura Teharj

Poglejmo si na kratko še arhitekturno problematiko spominskega parka Teharje. Na arhitekturnem natečaju ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je leta 1993 zmagal projekt Ate-ljeja Marko Mušič. Leta 1995 sta bila sprejeta ureditveni in idejni projekt. V letih 1995–1998 so zgradili osrednji spominski objekt, v letih 2001–2003 t. i. vhodni portal s kapelo Kristusovega bičanja, leta 2004 so uredili kripto in prezbiterij, v letih 2003–2006 pa še stezo tišine, severni in zahodni portal, dvorišče C in Gaj spomina. Neuresničenih je ostalo več pomembnih delov spominskega parka, ki jih je načrtoval arhitekt: kostnica, Vrt vrnjenih imen, atelje kenotafov.

Prvotno (leta 2006) si je arhitekt Mušič v idejnem projektu kostnico zamislil malo drugače. Njegovi variantni predlogi segajo od minimalne kostnice, ki bi jo lahko takoj uredili v vzhodnem bočnem prostoru ob osrednjem delu kripte s sarkofagom (varianta 1), prek večje kostnice, ki je v celotnem obsegu spominske ploščadi (varianta 2), do variant 3 in 4, ki kostnico povečujeta zunaj obsega spominske ploščadi. V tretjem predlogu je namreč obodni prostor kripte v obsegu spominske ploščadi na južni strani razširjen do obodne poti, ki je tako kot obodna zelenica v tem predelu že dovolj privzdignjena. V varianti 4 pa je kostnico znatno, celo poljubno povečal in bi bila vkopana v strmo nagnjeni teren na južni, zaledni strani osrednjega spominskega objekta oziroma njegove obodne poti. Tudi v tem primeru bi ostal vstop v kostnico skozi kripto in njeno

To so »naravna« tla uničevalnega taborišča Teharje.

Pogled s ploščadi spomenika na Teharjah na obsežen prostor nekdanjega spodnjega odlagališča Cinkarne, danes vadišča za golf. Tudi ta prostor je bil predviden za spominski park. Pod njim je množično grobišče iz časa po drugi svetovni vojni.

simbolno jedro – dvorano s sarkofagom.

Pokopi na Teharjah

Leta 2015 je Atelje Marko Mušič izdelal nov predlog za kostnico in prostor za pokope, ki predvideva tako kostnico kot tudi pokopna polja. Kostnica je »premaknil« iz samega neposrednega prostora osrednjega spomenika na južno stran, za obodno pot. S tem prostor ni več omejen. Kostnico je pomaknil proti jugu, v zaledje obodne poti (za spomenikom). Vgrajena bi bila v strmo pobočje, ki se vzpenja do gladine jezera in dalje proti cerkvi sv. Ane. Načrt je komentiral, da je kostnica v takšni zasnovi lahko načeloma poljubne velikosti, v osnutku pa je prikazana s površino 261,5 m². V pravokotnem prostoru bi bila stojala, na katerih bi bilo razporejenih 6.138 krst iz pocinkane ali nerjavne jeklene pločevine s tipiziranimi dimenzijami 55 x 26 x 23 cm.

Pri tem poudarja, da privzdignjen teren na južni strani osrednjega spominskega objekta dovoljuje tudi poljubno povečanje kostnice. V podvojenem obodu bi kostnica obsegala približno 12.000 poenotnih krst. Dostop v kostnico bi vodil skozi osrednjo dvorano kripte v zaledju sarkofaga. Naravno prezračevanje kostnice je predvidel v vokalnih predelih z neopaznimi poglobitvami terena (podobno kot so že izvedene poglobitve žarometov za osvetlitev venca). V osnutku je vključil tudi spremljajoče prostore, bodisi v obstoječem vzhodnem prostoru ob kriпти, bodisi v dodatnih prostorih ob kriпти in v obsegu spominske plo-

ščadi ali pa v stavbi kostnice.

Pojasnil je tudi, da je bil prostor za pokop posmrtnih ostankov prav tako vključen že v osnutek dokončne ureditve t. i. prve faze Parka spomina Teharje. Območje pokopaja je predvidel v obrisu avtentičnega oboda nekdanjih barak taborišča. K temu dodaja, da dodatni prostor za pokope obsega območje v bogato ozelenjenem gaju na severovzhodni strani ohranjenih izvornih tal taborišča.

Arhitekt torej dopušča možnost poljudno velike kostnice, saj je menda jasno, da tu omejitev ne sme biti. Prav tako je predvidel tudi morebitno pokopno polje, ki bi bilo na obstoječih izvornih (naravnih) tleh teharskega taborišča.

Ureditev Teharij

Arhitekt je posebej poudaril, da je območje izvornih tal taborišča ohranjeno v spodnjem, severnem delu prve faze urejanja Parka spomina Teharje, od vhodnega portala in kapelice Kristusovega bičanja na severu torej do prehoda na višjo teraso ob osrednjem spominskem objektu. K temu dodaja, da je zato celotni spodnji del spominskega parka edino preostalo območje nek-

danjega vojaškega taborišča, ki ni bilo nikoli prekrito z odpadki odlagališč komunalnih odpadkov ali piritnih ogorkov. »To je torej predel, ki je pretresljivo pričevalen pa tudi pietetno čist in pomensko primeren za pokope žrtev.«

Tako iz tega arhitektovega opozorila kot tudi od tistih, ki se spoznajo na danes sicer zelo spremenjeno območje nekdanjega uničevalnega taborišča na Teharjah, se lahko vsak pouči o tem, ali spominski park res leži na »odpadkih«, kot se je zaničljivo izrazil predsednik vladne komisije za grobišča Jože Dežman. Ves spodnji plato, čez katerega vodi t. i. steza tišine, so prvotna oziroma naravna tla. Tam je več kot dovolj prostora tudi za vrsto pokopnih polj, kar predvideva tudi arhitekt. Verjetno pa več pokopnih polj niti ne bi potrebovali, če so bila mumificirana trupla le v vodoravnem rovu rudnika Huda jama.

Pričakujemo torej, da se bo država zdaj, ko je uprizorila še eno absurdno igro, resno lotila ureditve Teharij oziroma vsega, kar ti dve besedi pomenita. Politika je dozorela tako daleč, da zdaj lahko in mora to narediti. X